

М. Е. Кругляк, кандидат історичних наук, доцент

ГОМОСЕКСУАЛІЗМ У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.: ПРИЧИНИ ПОЯВИ, ФОРМИ ВИЯВУ

У статті розглянуто причини появи й форми вияву гомосексуалізму в Російській імперії на початку ХХ ст. Автор приділяє значну увагу соціальній детермінації гомосексуалізму, показуючи суттєвий вплив на його поширення традицій наслідування західноєвропейських зразків поведінки, популярності психоаналізу, атмосфери «срібного віку», а також загального розчарування населення після придушення владою революції 1905–1907 рр. Гомосексуалізм показано, з одного боку, як модний тренд, що особливо мало місце в середовищі російської богеми й авангарду, а з другого – як один із найпростіших способів заробітку для незаможних верств населення і молоді.

Ключові слова: гомосексуалізм, «сексуальна революція», урнінг, «срібний вік», психоаналіз, богема.

Постановка проблеми. Гомосексуальність (від грец. ὁμός – той же, однаковий і лат. *sexus* – стать) – надання переваги представникам власної статі як об'єкта любовних стосунків, еротичного потягу чи сексуальних взаємин [1]. Напевне, у суспільстві початку ХХІ ст. немає більшої дискусії, яка б настільки поляризувала суспільство, як легалізація гомосексуальних відносин, дозвіл на одруження й всиновлення дітей одностатевими парами. Українців у черговий раз відсилають до досвіду «розвиненого» Заходу, де одностатеві стосунки в більшості країн легалізовані, нам прагнуть довести, що гомосексуалізм – явище природне й поширене як серед людей в усіх країнах світу, так і серед тварин. Не вдаючись до пошуку аргументів «за» і «проти», варто проаналізувати досвід минулого, коли проблема одностатевих сексуальних стосунків уперше набула гучного резонансу в суспільстві. Мова йде про Російську імперію (й підросійську Україну, зокрема) початку ХХ ст., суспільство якої здавна було сфокусоване на активному запозиченні норм і цінностей західної культури.

Мета статті – на прикладі з історії Російської імперії початку ХХ ст. показати причини появи і популярності гомосексуалізму, визначити форми його вияву в суспільній практиці, проаналізувати наслідки подібної поведінки.

Розробленість проблеми в науковій літературі. Вивчення «проблем статі» тривалий час було табуйовано як через ідеологічні міркування в Ра-

дянському Союзі, так і через відсутність достатніх джерел для аналізу. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., коли світ переживає нову хвилю «сексуальної революції», у тому числі й пов'язаної з активним рухом ЛГБТ-спільноти за рівноправ'я, інтерес до «гомосексуального минулого» своєї країни значно зріс, а це спричинило й публікації першоджерел, зокрема «Щоденника» російського письменника-модерніста Михайла Кузміна (2000) [2]. На жаль, українські історики і соціологи до сих пір оминають у своїх дослідженнях сексуальну сторону життя молоді на початку ХХ ст. Згадки про сексуальні практики студентства університетів Російської імперії ХІХ – початку ХХ ст. є в монографії харківського історика І. С. Посохова [3]. По суті, революційним стало видання збірника статей російського історика і соціолога О. Маркова «Що значить бути студентом» [4], де серед іншого є архівний документ-донесення поліцейстера Петербурга про стеження за гомосексуалістами міста. І все ж, найбільш ґрунтовно простежена «проблема статі» у працях зарубіжних дослідників – Є. Бернштейна [5; 6], Дж. Малмстада [7], Л. Енгельштейн [8], які аналізують сексуальні практики російської інтелігенції крізь призму літератури початку ХХ ст. Зарубіжні науковці простежують вплив західної культурної традиції на російську, приділяють значну увагу судовому процесові над О. Уайльдом і показують М. Кузміна як «російського Уайльда». У той же час в їхніх дослідженнях гомосексуалізм постає як явище, притаманне богемі, натомість соціально-економічний бік його появи авторами оминається.

Виклад основних положень. В англomовному світі Оскар Уайльд віддавна став культурним символом, що уособлює ексцентричний виклик гендерним нормам вікторіанської епохи й характерний для того часу тип гомосексуальності. Відомо, що 1895 р. Уайльда було засуджено до двох років каторги саме за «образу суспільної моральності» (так раніше називали гомосексуалізм). Жахіття тюремного утримання завдали непоправної шкоди здоров'ю письменника, й невдовзі після виходу на волю, 1900 р., Уайльд помер у бідності після трирічного добровільного вигнання у Франції. До своєї катастрофи Уайльд був улюбленцем англійської публіки, еталоном артистичної моди; після ж суду його п'єси було знято з репертуару, а саме його ім'я стало непристойно згадувати у пресі [5, с. 26–28]. Ось таким стало падіння з вершини Парнасу за користування платними сексуальними послугами пролетарських юнаків.

Гомосексуалізм як явище не був новиною ні для європейського, ні для російського суспільства. Однак наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. він став актуальним як ніколи. У Росії – насамперед через бажання наслідувати Заходу, хоч і на певній часовій відстані. Так, на початку ХХ ст. великої попу-

лярності набула книга австрійського філософа Отто Вейнінгера «Стать і характер. Принципове дослідження» (1903). Свого роду бестселером вона стала для інтелігентної молоді в період між двома революціями (за словами О. С. Изгоева, «предмет таємної науки» та «вінець пізнання» [9, с. 104]). Основні ідеї О. Вейнінгера: 1) всі люди бісексуальні як у біологічному плані, так і в психічному (найсильнішим статевий потяг є в парах, в яких чоловіче й жіноче перебувають у співвідношенні перевернутого відображення, наприклад, якщо в чоловіка 90% чоловічого й 10% жіночого, а в жінки 90% жіночого й 10% чоловічого. Гомосексуалізм виникає тоді, коли в особи порівну чоловічого й жіночого, відповідно така людина шукатиме собі подібного партнера); 2) чоловіче й жіноче начала перебувають у стані непримиренного конфлікту; жіноче начало повністю визначається статевим потягом, статевим актом і цілями статевого розмноження. Природні ролі жінки – повії та матері. У жінки немає особистості, адже вона цілком занурена у процес відтворення, а тому всі сфери інтелектуальної діяльності, творчості й геніальності закриті для жінок. Жінка без чоловіка – Ніщо; 3) антисемітизм (єврейські чоловіки жіночні, відповідно їхнє життя протікає в сімейно-статевому світі, геніальність та громадянськість їм недоступні). Сучасна цивілізація – на межі смерті, адже в ній має місце тріумф жіночого та єврейського начал і відмирання мужності й духовного життя [6, с. 64–69].

Своєрідним відгуком на бестселер О. Вейнінгера в Росії стала книга В. Розанова «Люди місячного світла. Метафізика християнства» (1911). За російським філософом, гермафродитизм такий же природний для людини, як і гетеросексуальність. Розанівський «Содом» означає більше не гріховність, а ворожість до гетеросексуальності та дітонародження. «Содоміт» переносить свій часто неусвідомлений одностатевий імпульс в аскезу, творчість і духовне життя. «Урнінг» та «третя стать» – так назвав В. Розанов гомосексуалістів [6, с. 78].

О. Павло Флоренський, випускник Московської духовної академії та один з її викладачів (у другому виданні книги В. Розанова 1913 р. автор додатка «Поправки й доповнення Аноніма»), будучи сам гомосексуалістом, розвиває теорію Вейнінгера про одностатевий потяг. Поряд із патологічним станом еффемінізації, одностатевий потяг може викликатися й станом підвищеної мужності (для гіпермаскуліних чоловіків жіноче є «надто слабким»). Отже, чоловіки-гомосексуалісти є двох типів: 1) жіночні об'єкти, типу О. Уайльда, які приречені на вічне нещастя; та 2) гіпермаскуліні (хоч і двостатеві) типу Платона, Сократа, Гете, самого Флоренського, – обдаровані надзвичайною повнотою внутрішнього життя й геніальністю. Гіпермаскуліні чоловіки транслюють свою сексуальність у платонічну одностатеву дружбу-кохання [6, с. 81, 88].

Найактивніше відгукнулася на дискусію про витoki гомосексуалізму російська богема. З травня до листопада 1906 р. на квартирі В'ячеслава Іванова стали збиратися представники петербурзького бомонду, серед них гомосексуалісти М. Кузмін, К. Сомов, В. Нувель, а також талановиті діячі культури філософ М. Бердяєв, поет С. Городецький, прозаїк А. Ауслендер, письменниця Л. Зінов'єва-Аннібал. Цей гурток називався «Друзі Газіфа». На зустрічах учасники пили вино, наряджалися, грали на флейтах, фліртували, цілувалися, читали власні вірші та щоденникові записи. В. Іванов у своєму щоденнику зазначав, що в новому столітті зі зростанням гомосексуальності людство не буде розхитане сучасною естетикою («естетика дикунів») й етикою статей («біологічна етика»), які «засліплюють кожного з “нормальних” людей на цілу половину людства й відсікають цілу половину його індивідуальності на користь продовження роду». Гомосексуальність він порівнює з гуманізмом. Невдовзі В. Іванов прагнутиме пізнати явище гомосексуалізму на практиці, зав'язавши роман із поетом Сергієм Городецьким, вірячи, що подібні стосунки відкриють для коханців шлях до надлюдського [5, с. 46]. Ще далі пішов один з учасників зібрання Михайло Кузмін. Він теж вів щоденник, в якому описував власні гомосексуальні «пригоди», а у вересні 1906 р. навіть зробив запис про сексуальну близькість із двома чоловіками одночасно [2, с. 222–223].

Однак якщо про «Друзів Газіфа» знали лише учасники зібрання, то про літературну неординарність і революційність М. Кузміна невдовзі дізналася вся громадськість Російської імперії. У 1906 р. М. Кузмін став відомим в естетичних літературно-артистичних колах Петербурга завдяки романові «Крила», що являв собою апологію одностатевого кохання. Твір отримав в основному негативні відгуки критиків («порнографічний елемент в російській літературі», автор – «сексуальний провокатор» і «психопат», що поставив «патологічний» бруд на «п'єдестал» – Г. С. Новополін) [7, с. 128–129]. Невдовзі «справу Кузміна» продовжила його колега по цеху Л. Зінов'єва-Аннібал. 1907 р. з'явилася її повість «33 уроди», написана у формі щоденника жінки й присвячена апології лесбійського кохання. Книга вийшла з друку 16 січня, а вже 27 січня 1907 р. її було арештовано за звинуваченням в аморальності, пізніше арешт було знято [10, с. 445]. У своєму щоденнику М. Кузмін згадує деякого студента Бігуна, письменника-дилетанта, автора написаного вслід за ним «гомосексуального роману» [2, с. 400, 403].

У 1908 р. в Росії вийшов альманах «Люди середньої статі», по суті – перший російський збірник на гомосексуальні теми. Він містив есе про суди над О. Уайльдом, перекладене з французької мови. Історія Уайльда розрослася в Росії у міфологічний наратив, через який гомосексуальність – загальна тема європейського модерну – отримала свою російську інтерпретацію.

О. Уайльд для діячів «срібного віку» став еталоном жертвовності. Герої творів російських письменників початку ХХ ст. мали багато схожого з образом письменника: Штруп з «Крил» Михайла Кузміна та Едгар Штарк з «Гніву Діоніса» Євдокії Нагродської – це естети-денді й напіванглійці. Близько 1910 р. Г. Устінов написав кіносценарій «Король життя», присвячений еротичній стороні життя Оскара Уайльда [5, с. 43].

Американська дослідниця Лора Енгельштейн знаходить ще одну причину популярності «питання статі» в Росії на початку ХХ ст. У своїй монографії «Ключі щастя» вона зазначає: «Коли жалюгідні політичні результати революції 1905 року породили загальне розчарування в країні, інтелігенція, спеціалісти й вся публіка, що читає, сконцентрували свою увагу на питаннях сексу, прагнучи компенсувати цим втрату надій на здійснення реформ в суспільстві й кидаючи цим виклик пуританському антиіндивідуалізму лівих радикалів» [8, с. 10]. 1907 року набув величезної популярності в Росії роман М. Арцибашева «Санін», дещо пізніше – твір А. Вербицької «Ключі щастя» (1910–1913). Віддушиною для читачів став пропагований авторами гедоністичний спосіб утечі від буденності – звільнення своїх статевих інстинктів і насолоди життям. Серед творів, в яких піднімалося «питання статі», виділимо оповідання Л. Андреєва («У тумані», «Безодня», 1902) про венеричні хвороби, самогубство, проституцію, групове зґвалтування; повість О. І. Купріна «Яма» (1909–1915), замальовку з повсякденного життя будинку розпусти; оповідання М. Арцибашева «Жах» (1905), що пропонувало читачам фантазію про багаторазове зґвалтування, а також дещо призабуту повість Л. М. Толстого «Крейцера соната» (1890), в якій показано кризу шлюбу як суспільного інституту [8, с. 363]. Один із російських педагогів початку ХХ ст. так писав про сучасну йому літературу: «Ідеал статевого кохання зведений нею на міру вільних стосунків між “жеребцем” і “кобилою” (див. “Саніна”) або ще того гірше (див. твори Кузміна, Рукавишнікова та ін.). Мораль цнотливості пояснена як лицемірний забобон... Влада тіла і його інстинктів оголошені першим і останнім законом у стосунках статей» [11, с. 77].

Отже, після поразки революції 1905–1907 рр. дискурс про сексуальність у Росії «завойовував» все нові дискурсивні території, що було пов'язано із поширенням психоаналізу, творчістю В. Розанова, «атмосферою» «срібного віку». Російський дослідник О. Марков стверджує, що в цей час можна вести мову про «сексуалізацію» освіченого російського суспільства. Тема сексуальної свободи та її меж була в моді й серед студентства до кінця 1920-х рр., в той же час, продовжує О. Марков, студентство показало себе більш консервативною групою, аніж артистична богема: зокрема, немає вказівок про толерантне ставлення до товаришів із гей-спільноти. «Легалізація культури сексуальних меншин обмежилася вузьким богемним колом

і була короткочасною: ця культура не змогла реалізувати себе шляхом конструювання групової свідомості з чіткими “кордонами”, але залишилася на рівні допустимого в богемному співтоваристві експерименту, що не завжди детермінував в очах й самих його учасників, і богемної “громадськості” статус “тих, хто експериментує» [4, с. 84–86].

Гомосексуальна культура в Петербурзі поширювалася далеко за межі квартири В. Іванова. Відомими «точками» – місцями зустрічі представників богемії зі своїми одноденними коханцями були Таврійський сад («Таврида»), [2, с. 155, 158], Зоосад, район Аничкова мосту [4, с. 87], а також лазні, таверни й кафе, спеціалізовані виключно для подібних відвідувань [7, с. 124].

Медицина 1880–1890-х рр. розглядала гомосексуалізм як соціальну ваду. Наприклад, В. М. Тарновський приділив значну увагу «набутій педерастії» [4, с. 190]. Подібних поглядів дотримувалися й представники поліції, які слідували за гомосексуалістами Петербурга у 1890-ті рр. Гомосексуалісти, читаємо у донесенні поліцмейстера, – в основному заможні люди, для яких стосунки із жінками стали «ненависними», натомість їхні «жертви» – молоді й незаможні люди, які ненавидять подібний вид діяльності, але вдаються до нього заради отримання засобів для веселого й легкого існування. «Жертви» – це солдати, юнкери, полкові півчі, кадети, гімназисти, які приходять у вихідні до Зоологічного саду, через систему жестів знаходять там гомосексуалістів-аристократів, так званих «тіток», а потім після відвідин ватерклозету відправляються з ними до лазень. Одностатевий секс приносив 3–5 руб. за сеанс, що було доволі солідною сумою. Заможні гомосексуалісти влаштовували бали, куди приходили зі своїми коханцями, іноді – в жіночому одязі. Наприкінці рауту часто були сексуальні оргії [4, с. 192–195].

З таємного донесення поліцейського видно, що у 1890-ті рр. в Петербурзі було не менше як 65 гомосексуалістів. Більшість із них – заможні люди аристократичного походження: член Англійського клубу, син сенатора, князі, працівник Дирекції імператорських театрів, банкіри, державні службовці, поміщики, актори, солдати. Серед «тіток» є чимало одружених чоловіків [4, с. 196–205]. Про значну кількість гомосексуалістів при дворі імператора Миколи II свідчить і відомий російський історик Едвард Радзинський, який у своєму фундаментальному дослідженні доводить, що вбивство Распутіна здійснили князь Фелікс Юсупов зі своїм коханцем [12].

Відомим гомосексуалістом був князь В. П. Мещерський, видавець газети «Гражданин» – аристократ і проанглієць, критик вищої жіночої освіти, консерватор і монархіст, впливова особа в колах імператора Олександра III. Мемуаристи сходяться на тому, що важко було знайти освіченого петербуржця того часу, який би не знав про пристрасть князя до молодих чоловіків. 1887 р. Мещерський навіть став героєм скандалу через зв'язок із молодим

трубачем лейб-стрілецького полку. Однак гомосексуалізм у Росії межі ХІХ–ХХ ст. розглядався як «аристократична вада», а скандали, пов'язані з князем Мещерським, не набували значного розголошення через волю імператора (на протипагу судовим процесам і висвітленню у пресі на Заході). Так, 1903 року газета «Знамя» опублікувала фейлетон, в якому був натяк на гомосексуалізм князя Мещерського. Невдовзі імператор наказав, аби Департамент поліції заборонив дане видання [5, с. 31–34].

У той же час Джон Малмстад зауважує, що гомосексуалізм у Російській імперії не афішували й прагнули будь-що приховати. У Кримінальному кодексі за статеві відносини між чоловіками були визначені доволі суворі покарання (термін «мужолозтво», який використовували в судах, передбачав безпосередній інтимний контакт між чоловіками). Гомосексуалісти, які працювали в державних установах, боялися, що їхні схильності можуть бути викриті, адже суспільство ставилося до одностатевого кохання з презирством, як до гріха, що засуджувався церквою і державою. Отже, можна було таємно займатися гомосексуалізмом (до цього суспільство ставилося терпляче й байдуже), але заборонялося робити його предметом мистецтва, як це зробив М. Кузмін [7, с. 123–124]. Газета «Русское слово» 26 жовтня 1911 р. повідомляла про висилку з Петербурга 47 осіб, які обвинувачувалися в гомосексуалізмі [13]. Яким же все-таки було покарання за гомосексуалізм (педерастію, мужолозтво) у Російській імперії? Відповідно до Нового кримінального уложення, Височайше затвердженого 22 березня 1903 р., винний у мужолозстві карався ув'язненням у тюрмі не менше ніж на 3 місяці. Якщо ж мужолозтво було вчинене 1) з неповнолітнім від 14 до 16 років, без його згоди або навіть і зі згодою, але «по употреблению во зло его невинности»; 2) у несвідомому стані, стані розумового недорозвинення; 3) з позбавленням можливості чинити винному опір, тоді злочинець карався ув'язненням у виправному будинку на термін не менше ніж 3 роки. Якщо ж мужолозтво скоєне з 1) дитиною, що не досягла 14 років; 2) з особою, що перебуває під владою чи опікою винного; 3) з особою, яку змусили до того шляхом насильства над особистістю чи загрозою вбивством, дуже важким або важким тілесним ушкодженням жертві чи члену його родини; 4) з особою, яку винний привів до неприємного стану, тоді злочинець карався каторгою на строк не більше 8 років [14, ст. 516, с. 164–165].

Отже, гомосексуалізм був найчастіше «забавкою» богеми. У той же час зауважимо, що подібне явище зустрічалося в закритих установах, де чоловіки були позбавлені можливості мати стосунки з жінками, наприклад в армії [15], освітніх установах інтернатного типу. Зокрема, до 1858 р. при російських університетах функціонували так звані «інститути казеннокоштных студентів» – закриті установи, в яких проживали студенти по декілька в кім-

наті; кожен крок юнаків контролювався інспектором, а для простішого нагляду було встановлено суворий режим дня. Професор Франц Йосип Броннер, перебуваючи на посаді інспектора студентів Казанського університету з 1814 по 1817 р., час від часу відзначав випадки гомосексуалізму у своєму щоденнику: «До великої моєї прикрасі помітив я Чхейзе в обіймах його товариша Дероберти. Я зробив їм сувору догану й видалив Чхейзе зі спальні Дероберти»; «Оглядаючи спальні й увійшовши до камери будинку Тенишева, застав я Івана Базилева й Ардашева, які лежали разом у ліжку... на очах інших студентів. Усім зробив я сувору догану» [3, с. 139]. Є свідчення про поширеність гомосексуалізму серед студентства ще однієї закритої установи – Київської духовної академії. Студент Київської духовної академії 1890-х рр. Володимир Базарянинов у своєму щоденнику зізнавався, що був закоханий у свого сокурсника й «співкамерника», «вродливого й симпатичного, білявого, блакитноокогого 21-річного хлопця». У той же час у самого Базарянинова був закоханий інший студент академії [16, арк. 12 зв., 18–18 зв.].

Однак педерастія мала місце й серед студентів звичайних закладів освіти. Російський історик О. Марков стверджує про наявність в Петербурзі початку ХХ ст. гомосексуальних співтовариств студентів з особливим смаком до «зовнішньої» саморепрезентації [4, с. 81], а проведений 1903 р. у Москві статевий перепис студентства фіксує 2,7% гомосексуалістів. З приписок до відповідей студентів зрозуміло, що мова йшла найчастіше про пасивну педерастію: два студенти були жертвами гімназійних учителів, один – монаха. Одна приписка свідчить про активну педерастію «через боязнь зараження й з економічних мотивів, із товаришем у лазні» [17, с. 63, 66].

Сміємо припустити, що для деяких молодиків одностатевий потяг став даниною моді, для певного кола – можливістю швидко заробити гроші. Аби мати уявлення про купівельну спроможність юнаків, наведемо ціни на головні продукти харчування та промислові товари на початку ХХ ст. Так, кілограм свинини коштував 32 коп., яловичини – 34 коп., солоні риби – 45 коп., сала – 60 коп., ковбаси з шинки – 62 коп., вершкового масла – 1 руб. 27 коп., сиру – 22 коп., цибулі – 5 коп., томатів – 14 коп., яблук, помаранчів – 1 коп., житнього хліба – 2 коп., булок – 17 коп., сотню курячих яєць продавали за 4 коп. [18, с. 169–171]. З промислових товарів: чоботи коштували 4–10 руб., парусинові брюки та сорочка – 1 руб., пошив костюму – 16 руб. 75 коп., 10 кг вугілля – 15 коп., 1 л гасу – 25 коп., 10 свічок – 2 коп. [19]. Отже, зароблені за ніч 3–5 руб. могли суттєво наповнити бюджет студента, а для вихідців із незаможних верств суспільства взагалі служили чи не єдиним джерелом швидкого заробітку. На підтвердження цих слів додамо, що 85% повій Петербурга були вихідцями саме з бідних родин. На думку А. Стежки та В. Шпаковського, повіями ставали в основному селянки, які вирушали

в міста через погіршення матеріального становища в селі. За свідченням П. Обозненко, наприкінці XIX ст. у повії через матеріальну скруту йшло близько 40% дівчат, що офіційно заробляли розпустою; 18% – свідомо, «за бажанням»; 8% – через «лінощі»; 7% – наслідували приклад подруг. Анкетні опитування, проведені 1910 р. серед повій, що потрапили в Санкт-Петербурзький Будинок милосердя, дали такі результати: через «лінощі» стали повіями 40% опитаних, 19% вважали цей рід діяльності більш легким порівняно з іншою працею, 20% сказали, що їм подобається таке життя, 10% зізналися, що змушені були обрати цей шлях через матеріальну скруту [20].

Безперечно, не слід відкидати й такого факту, що навчання в середній школі в Російській імперії було роздільним (окремо існували чоловічі й жіночі гімназії), а вища жіноча освіта офіційно була заборонена. І навіть у більшості неурядових вищих навчальних закладів типу вищих жіночих курсів, медичних інститутів тощо, які стали з'являтися наприкінці XIX – на початку XX ст., тривалий час домінувало роздільне навчання.

Висновки. Отже, на початку XX ст. гомосексуалізм у Російській імперії став свого роду модним трендом, ще одним прикладом наслідування західним нормам і цінностям. Сприятливими умовами до його поширення на російському ґрунті стали популярність психоаналізу, філософських поглядів В. Розанова, атмосфера «срібного віку», а також загальне розчарування молодого покоління після придушення революції 1905–1907 рр. Сексуалізація життя російського суспільства відбувалася на рівні зі зростанням його аполітичності, інтересом до художньої літератури, зануренням у діяльність спортивних гуртків, популярністю наркотичних речовин, індивідуалізацією буття й «епідемією самогубств». Не заперечуючи природного характеру гомосексуалізму для певного прошарку російського суспільства, у статті наводимо докази того, що в Російській імперії на початку XX ст. мав місце й гомосексуалізм набутий, соціально детермінований, який був для однієї частини суспільства (богеми й авангарду) – шляхом пошуку нових вражень і віри у свою надлюдськість, а для іншої (простий люд) – найпростішим способом заробітку на повсякденне існування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гомосексуальність. Словник гендерних термінів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://a-z-gender.net/ua/gomoseksualnist.html>.
2. Кузмин М. А. Дневник 1905–1907 / М. А. Кузмин ; [предисл., подгот. текста и коммент. Н. А. Богомолова и С. В. Шумихина]. – СПб. : Изд-во Ивана Лимбаха, 2000. – 608 с.

3. Посохов І. Студентство університетів Російської імперії ХІХ – початку ХХ ст.: становлення та еволюція субкультури / І. Посохов ; наук. ред. В. М. Духопельников. – Х. : Раритети України, 2013. – 276 с.
4. Марков А. Р. Что значит быть студентом: работы 1995–2002 годов / А. Р. Марков ; [предисл. А. Дмитриева]. – М. : Новое лит. обозрение, 2005. – 264 с.
5. Бернштейн Е. Русский миф об Оскаре Уайльде / Евгений Бернштейн // Эротизм без берегов : сб. ст. и материалов / [сост. М. М. Павлова]. – М. : Новое лит. обозрение, 2004. – С. 26–49.
6. Бернштейн Е. Трагедия пола: две заметки о русском вейнингеризме / Евгений Бернштейн // Эротизм без берегов : сб. ст. и материалов / [сост. М. М. Павлова]. – М. : Новое лит. обозрение, 2004. – С. 64–89.
7. Малмстад Дж. Бани, проститутки и секс-клуб: восприятие «Крыльев» М. Кузмина / Джон Малмстад // Эротизм без берегов : сб. ст. и материалов / [сост. М. М. Павлова]. – М. : Новое лит. обозрение, 2004. – С. 122–144.
8. Энгельштейн Л. Ключи счастья. Секс и поиски путей обновления России на рубеже ХІХ и ХХ веков / Лора Энгельштейн. – М. : ТЕРРА, 1996. – 572 с.
9. Изгоев А. С. Об интеллигентной молодежи (Заметки об ее быте и настроениях) / А. С. Изгоев // Вехи : сб. ст. – М., 1909. – С. 97–124.
10. Из дневников Т. Н. Гиппиус 1906–1908 годов // Эротизм без берегов : сб. ст. и материалов / [сост. М. М. Павлова]. – М. : Новое лит. обозрение, 2004. – С. 407–455.
11. Г. Р. О «недугах» современной молодежи / Г. Р. // Вестн. воспитания. – 1908. – № 8. – С. 64–84.
12. Радзинский Э. Распутин / Эдвард Радзинский. – М. : АСТ : АСТ МОСКВА, 2007. – 560 с.
13. Высылка за порочное поведение // Рус. слово. – 1911. – 8 нояб. (26 окт.).
14. Новое уголовное уложение, Высочайше утвержденное 22 марта 1903 года. – СПб. : Изд. В. П. Анисимова, 1903. – 250 с.
15. Гомосексуализм в австрийской армии // Раннее утро. – 1913. – 27 (14) июня.
16. Центральний державний історичний архів України, м. Київ, ф. 711, оп. 3, спр. 4931, 38 арк.
17. Половая перепись московского студенчества и ее общественное значение. – М. : Изд. студенческой изд. комиссии, 1909. – 104 с.
18. Молчанов В. Б. Матеріальне становище населення губернських центрів Правобережної України напередодні Першої світової війни / В. Б. Молчанов // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. – К., 2005. – Вип. 9. – С. 165–174.
19. Зарплаты и цены в Российской империи [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.liveinternet.ru/users/2021656/post93586818/>.
20. Стежка А. Проститутки 19 века в Российской империи: лень, интерес и нужда [Электронный ресурс] / А. Стежка, В. Шпаковский. – Режим доступа: <http://web.archive.org/web/20131230235624/http://koltovskiyy.wordpress.com/2013/09/19/>.

ГОМОСЕКСУАЛИЗМ В РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ В НАЧАЛЕ XX в.: ПРИЧИНЫ ПОЯВЛЕНИЯ, ФОРМЫ ПРОЯВЛЕНИЯ

Кругляк М. Э.

В статье рассматриваются причины появления и формы проявления гомосексуализма в Российской империи в начале XX в. Автор уделяет значительное внимание социальной детерминации гомосексуализма, показывая существенное влияние на его распространение традиций наследования западноевропейских образцов поведения, популярности психоанализа, атмосферы «серебряного века», а также общего разочарования населения после подавления властью революции 1905–1907 гг. Гомосексуализм показан, с одной стороны, как модный тренд, что имело особенное место в среде российской богемы и авангарда, а с другой стороны – как самый простой способ заработка для бедных слоев населения и молодежи.

Ключевые слова: гомосексуализм, «сексуальная революция», урнинг, «серебряный век», психоанализ, богема.

HOMOSEXUALITY IN THE RUSSIA EMPIRE IN THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY: REASONS FOR APPEARANCE AND FORMS OF MANIFESTATION

Krugliak M. E.

The article discusses the reasons for appearance and the forms of manifestation of homosexuality in the Russian Empire in the early 20th century. The author uses a wide range of sources, including the press materials and diaries of the Russian modernist writers, the students of the Kyiv Theological Academy. A considerable information layer is provided by the works of the American and Canadian literary historians, who give an evaluation in their articles on both the phenomenon of «sexual revolution» in Russia in the early 20th century and homosexuality as its component.

Homosexuality in Russia had become some kind of a fashion trend, another example of following the western norms and values. Its spread was also driven by the «cult of victimhood», which was brought to the Russian Bohemia by the English writer Oscar Wilde who was imprisoned for same-sex sexual relations. The image of Wilde as the martyr is evident in erotic works of many Russian writers-modernists, particularly in the works of Mikhail Kuzmin. The favorable conditions for the spread of homosexuality in Russia were the popularity of psychoanalysis, the philosophical views of V. Rozanov, the atmosphere of the «Silver Age», and the general frustration of the young generation after the suppression of the revolution of 1905–1907. The sexualization of life of the Russian society took place at the growth of its apolitical mood, the interest in literature, the dipping into the activities of sports clubs, the popularity of drugs, and the individualization of life and «suicide epidemic».

Without denying the natural character of homosexuality to a certain stratum of society, the article collects a number of arguments stating that in the Russian Empire in the early 20th century homosexuality was of the acquired nature as well. It was socially determined and for a certain part of society (the Bohemia and avant-garde) it was a path to new experiences and belief in their superhuman abilities. For another part of society (ordinary people) it was the easiest way of earning money for existence.

The author emphasizes the moral rejection of homosexuality at the level of both moral conviction and criminality. For various forms of expressing homosexuality there would be an imprisonment from 3 months to 8 years. However, this did not prevent intellectuals from seeking new pleasures in the circle of same-sex partners.

Key words: *homosexuality, «sexual revolution», urning, «silver age», psychoanalysis, bohema.*

